

KLOCKRIKE SOCKEN

Av Kyrkoherde
K. G. WIDELIUS

Klockrike socken, som omfattar ett av mellersta Östergötlands bördigaste jordbruksdistrikt, har ett synnerligen centralt läge med goda kommunikationer åt alla håll, med undantag av söder, där Svartån bildar en ganska svåröverkomlig demarkationslinje mot grannsocknarna Björkeberg och Västerlösa. Ej mindre än fem städer ligga på 2 à 3 mils avstånd från Klockrike "centralstation" vid Mellersta Östergötlands Järnväg (MÖJ). I väster stöter socknen intill Älvestad, Fornåsa och Lönsås församlingar och i norr mot Brunneby.

I öster mot Ljung—Flistads socknar synas gränslinjerna lida av en påfallande osäkerhet, liksom även mot Brunneby. Det ser på kartan ut som om den sistnämnda församlingen, annexan, ville knäppa sina händer tillhoppa med moderförsamlingens både i öst och väst för att markera trofast sammanhållning. Sedan urminnes tider ha dessa socknar bildat ett pastorat med — under senaste 120 åren — gemensam församlingskyrka och en kortare period även gemensamt skolväsen. I ecklesiastikt hänseende tillhör pastoratet Gullbergs och Bobergs kontrakt av Linköpings stift och i juridiskt avseende hör Klockrike till Aska, Dals och Bobergs häraders domsaga, med tingsställe i Motala.

Östgötarnas legendariske "stamfader" Folke Filbyter, som sunnan ifrån var på väg för att uppsöka nya boplatser för sig och efterkommande, syftade måhända på denna bygd, när han sade till sina söner: "Detta skall hädanefter varda vårt rike!" "Riksgränserna" sträckte sig förmodligen då från Svartån i söder till den mäktiga strömmen, nu Motala ström, i norr. Socknen har typisk slättbygdskaraktär med en markant c:a 6 km. lång rullstensås i längdriktning norr—söder och ett par sidolöpare, i väster ut från Löparehem och i öster över det s. k. "Vildsverige", bevuxna med ansehliga skogsbestånd, vilka förläna terrängen en för ögat behaglig omväxling. Västra skogsområdet från Carlshofs egendom i söder till Brunnkärrs hållplats i norr, som kallas Bobergs södra Häradsallmänning och tillsammans med angränsande enskilda skogsdomäner på en sträcka av c:a 8 km. bildar en god skyddsbarriär mot västanvindarna. utmärker sig för god kultur och en rationell skogsvård, som handhaves av en särskild allmänningsstyrelse. Skogsområdet i fråga omfattar c:a 600 hektar och består mestadels av gran och fur. Vid lägenheten Olstorp finnes ett mindre bestånd av bokskog.

Kyrkan Josephinæ har byggts gemensamt av Klockrike och Brunneby församlingar. Den invigdes 1830 och blev grundligt restaurerad 1939—49. Med en längd av 50 meter och en bredd av 18 meter tillhör den Östergötlands största och rymligaste landsbygdstempel. — Källbergs Foto, Linköping.

Socknens odlade areal är uppdelad på 74 jordbruksfastigheter. Jordmänen kan i de södra delarna av socken betecknas som förstklassig "djupjord". Vid borrhningar på ända ned till 125 meter vid Täcktö prästgårds löneboställe i och för vattentäkt hade man för några år sedan tillfälle att göra intressanta geologiska rön beträffande den kvartära tidens mäktiga svämbildningslager. Sedan man kommit igenom de lösa jordlagren av svartmylla, mjölsand och morängrus, kom man ned till mera kalkmättad sand och borrhade sedan igenom lager av kalksten och skifferlera, tills man på över 100 meters djup påträffade vattenförande sandstenslager.

Vid Kulhem eller Karlsfrid finns ett ganska stort område med djuplagrad, fossil brännstoft, som på senaste tiden exploaterats för att bidra till den här på orten starkt kännbara bränslebristens avhjälpande. I övrigt är elektrifiering genomförd i stor utsträckning.

Socknens jordbruk står på hög nivå med rationella brukningsmetoder för att avvinna jordens naturliga bördighet och avkastningsmöjligheter största effekt. Därtill har sockerbetsodlingen i hög grad bidragit. Klockrike har varit pionjärkommunen i Östergötland för denna betydelsefulla odling, särskilt genom f. nämudeman Nils Svenssons initiativ. Han var

skåning till börden! Ett kreaturslöst jordbruk (Håckla Södergård) kan annoteras.

Socknens jordbruksekonomiska föreningsväsen representeras av Klockrike Andelsmejeriförening, Östergötlands Andelsslakteriförening, Östgöta Lantmännens Centralförening, Klockrike jordbrukskassa, Östergötlands Skogsägareförening och Östgöta Ägg. Klockrike lokalavdelning av RLF, vartill samtliga socknens lantbrukare äro anslutna, representerar den fackliga organisationen bland jordbrukarna.

Centralföreningen har på senare åren fått en allt större betydelse och utvidgat sin verksamhet. Sålunda har 1946 byggts ett större spannmåls-lagerhus i Borensberg, där närliggande orters lantbrukare genom föreningens förmedling kunna på fördelaktiga villkor få inköpa gödningsämnen, utsäde, fröer m. m. samt avyttra sin överloppsspannmål, halm m. m. En elektr. valskvarn med stor kapacitet är nyligen byggd vid Klockrike station, där också sedan många år tillbaka ett förstklassigt och högt re-nommerat andelsmejeri driver sin verksamhet. Husdjursskötseln har främjats bl. a. genom att tuberkulosen bekämpats, så att reaktionsfria besättningar äro allmänna. Ladugårdskontrollen övervakas av särskilt anställd, här boende veterinär. Besiktningar och premieringar av hästar, nötkreatur och får utföras genom hushållningssällskapets försorg. Tack vare berörda förhållanden tillika med egnahemsverksamhetens framsteg och främst den jordbrukande befolkningens initiativ och arbetsinsatser har lantbrukets standard avsevärt höjts till alla medborgares fromma.

Socknens industri har ej någon särskilt stor omfattning, ehuru den är betydelsefull för orten. Utom förut omnämnd kvarnrörelse och mejerihan-tering samt tegelbruk och torvfabrik kan en trapp- och dörrfabrik vid Berga och en mindre stärkelsefabrik vid Gislorp medräknas.

Hantverk och handel, som sysselsätter blott ett fåtal personer, represen-teras av ett sadelmakeri, en smidesverkstad, skomakeri- och skrädderi-rörelse samt fyra minutaffärer i speceri- och diversebranschen. Förutsätt-ningar och framtidsmöjligheter för industriell verksamhet äro dock till finnandes med hänsyn till ortens centrala läge och goda kommunikations-förhållanden.

Banker och kreditanstalter äro — utom postsparbanken — ett avdel-ningskontor av Östergötlands Ensk. Bank, Klockrike sparbänk samt Klockrike Jordbrukskassa.

Socknens befolkningsförhållanden framstå i en för framtiden ganska oroväckande dager. Den mångomskrivna "flykten från landsbygden" har på senare åren gjort sig starkt förnimbar. Orsakerna kunna vara många-handa. Främst pekar man på jordbrukets rationalisering och mekanisering på den manuella arbetskraftens bekostnad, på den vuxna ungdomens bättre utkomstmöjligheter och större arbetsförtjänst i städerna, dess större frihet där med ett rikare nöjesliv etc. Arbetstidslagstiftningen gäller ju dock för både land och stad, och faktiskt finnes nu en stor efterfrågan på duglig arbetskraft i vissa yrken. Speciellt är bristen på hembiträden skriande stor på landsbygden. Med lite mera av "good will" och ömsesidig förståelse för situationens krav borde denna oroväckande företeelse kunna motverkas.

Folkmängden, som 1750 uppgick till 750, 1815 till 930 och 1870 till 1.270 personer, reducerades på 1880—90-talen genom emigration till USA av mestadels jordbruksarbetare med icke mindre än 146 personer på 20 år. Kulmen nåddes åren 1887—90, så att invånarantalet i socknen vid sekelskiftet utgjorde 1.170 personer. Därefter ökades folkmängden en smula, kanske främst genom järnvägens tillkomst, ökat födelsetal samt en del immigranter. Vid förra världskrigets början (1914) noterades en folkmängd på 1.250. Därefter har den sakta dalat ned mot nuv. siffran 906 personer (448 män och 458 kvinnor), alltså nu 25 mindre än för 130 år sedan! En totalminskning således av 345 personer eller 27,6 %. Därav belöper sig 17 % på 15-årsperioden 1930—45. Ehuru under åren 1941—45 fötts 112 barn och endast 38 personer avgått med döden, vadan nativiteten således avsevärt överstigit mortaliteten, har dock ett deficit uppstått genom stegrad utflyttning av 630 personer mot 507 inflyttade under fem år. I fråga om näringsfång äro de flesta knutna till jordbruket och ett 50-tal till andra yrkesgrupper.

När socknen började bebyggas är omöjligt att exakt angiva. Även om människan — enl. vetenskapsmännens uppfattning — invandrat till vårt land redan under den s. k. Ancylussjö-perioden för c:a 10.000 år sedan, är det föga troligt, att hon nått fram till Östergötlands slättbygd, som var täckt av vatten. Först mot slutet av nästa period, för 6.500 år sedan, då Roxen var den innersta viken i det salta Litorinahavet, medan Boren var en insjö, genom vilken Vätterns vatten avbördades i det nya havet, är det troligt att den första bebyggelsen kunnat äga rum här på den kambrosiluriska formationen. Fallhöjden mellan Vättern och Bråviken, som i våra dagar är 88 meter, har varierat betydligt under tidernas lopp. Fossila snäckfynd från skilda geologiska perioder synas styrka dessa teorier.

”Sverige är”, säger dr Erdmann, ”rullstensåsarernas mest klassiska land.” Vad Klockrikebygden beträffar, finnas såsom förut påpekats flera sådana åsar. Den mest markanta sträcker sig från trakten av Gislorp i sydlig riktning till vägskalet Brickstad—Hälleberga—Carlshof. Denna ås har tydligen bildats under den baltiska issjöns tid.

Vi kunna urskilja tre lätt skönjbara glaciärportar: vid Lilla Berga Norrgård, St. Berga Backgård samt den platå, på vilken nuv. sockenkyrkan är belägen. Fallhöjden från kyrkan (93,6 m. ö. h.) och till Brickstadslätten vid Svartån (64 m. ö. h.) utgör c:a 30 meter. Största nivåskillnaden (18 m.) noteras vid L:a Berga Norrgård, som tydligen varit den första jökelporten vid inlandsisens avsmältning och tillbakagång mot norr.

Vid denna slussport ha de första bebyggarna tydligen funnit en torr och lämplig plats för de dödas vilostad. Vid sandtäkt i en grusgrop här samt senare vid en år 1926 företagen undersökning har man spårat de kanske äldsta vittnesbörden om en härstädes bofast befolkning. Härom har en fackman, museiintendenten dr Bengt Cnattingius, meddelat ett och annat av allmänna intresse. Dessa fynd utgöras av tre s. k. trindyxor, vilka tillhöra den gamla fångstkulturens redskapsinventarium från början av yngre stenåldern (omkr. 3.000 år f. Kr.). De tillverkades huvudsakligen genom bultning, till skillnad från tidigare enkelt tillslagna grönstensyxor, och beteckna utan tvivel ett tekniskt framsteg. De lösa fynden från denna

tidiga period äro få inom socknen endast en tunn-nackig flintyxa minner om de första odlarnas uppträdande. Den mera praktiska tjocknackiga yxan, som mot slutet av 3:e årtusendet avlöste den föregående typen, är något talrikare representerad med 5 flintyxor, av vilka en är funnen vid Gislorp, samt två grönstensyxor. Omkring 2.000 år f. Kr. började bondesamhället få kännning av en ny, från kontinenten inströmmande, kulturväg, vars mest typiska redskap var stridsyxan av båtform. Denna uppbars med all sannolikhet av nya invandrare, som helt naturligt drogo in i landet längs den tidens mest framkomliga vägar, nämligen floderna. Ett fynd av en sådan yxa vid Brickstad nära Svartån pekar också i denna riktning. Minnen från slutet av stenåldern (omkr. 1800—1500 f. Kr.) kunna allt emellanåt påträffas i form av förenklade stridsyxor, s. k. skafthålsyxor. Nio st. äro hittills inregistrerade av Östergötlands museum. De ha påträffats på Karstorps och Berga ägor.

Från bronsåldern saknas lösa fynd. Däremot har det förut omnämnda gravfältet vid Berga Norrgård varit föremål för en i elfte timman företagen undersökning av Olov Janse, som anser troligt, att gravfältet börjat anläggas omkr. 150 år f. Kr. Ett 30-tal brandgravar äro undersökta, och även skelettgravar ha påträffats.

Man har hittat smärre saker av bränd lera, fragment av en knäböjd fibula, föregångaren till den moderna säkerhetsnålen, samt en hel sådan med bågformig "brygga". I en skelettgrav påträffades en eneggad järnkniv, som av fyndplatsen att döma legat i den dödes högra hand. Allt synes vittna om, att detta gravfält nyttjats ända in i romersk järnålder, omkring tiden för Kristi födelse. Vid en inventering av fornfynd för c:a 70 år tillbaka gjordes noteringar om "flera kullar" omkring Täckto och "många runda stensättningar" söder om gamla prästgården, men dessa ha ej kunnat återfinnas. Tydligen har i senare tid verkställd täckdikning, bortforsling av stenrösen etc. totalt nivellerat dessa. Likaså ha gamla blomsterbevaxta slätterängar omvandlats till "beteskultur" eller uppodlats. Förgäves har jag sökt upptäcka den i N. C. Kindbergs Östgöta Flora från 1870-talet såsom fyndort för en hel del sällsynta orkidéer omtalade "Silfverängen" på prästgårdens ägor.

För att återgå till fornlämningar må till sist för nutida turister anvisning göras till en alldeles invid vägkröken vid Stora Berga Backgård och Lillgård befintlig vacker domarring i välvårdat skick. I flera smärre kullar invid St. Bergagårdarna liksom vid Hanorps gård ha människo-skelett anträffats. I Storängen vid Gislorp har man påträffat skelett, och helt nyligen (1934) vid grävningsarbeten för nya snickerifabriken och villan "Solgården" fann man ett större skelett på platsen för bostadshusets nuv. läge. Det överflyttades till kyrkogården efter vederbörligt tillstånd och sedan fyndorten undersökts. I samband härmed må nämnas den i orten mångomtalade "Gisles grav", ett 10-tal meter sydväst om lägenheten Lugnet. Troligen var det en man med detta namn, som först bröt bygd bland stenarna runt om nuvarande, sammanbyggda två gårdar: Gislorps Öster- och Västergård.

I en sank äng samt i en på Täckto Fräsegårds ägor belägen åker, kallad "Jutelyckan", har man anträffat minnen av yngre datum, vapen, stig-

byglar, kanonkulator m. m., förmodligen kvarlämnad krigsattiralj från danskarnas föga välkomna påhälsning i orten år 1567, då de visade ringa respekt för kyrkan och för böndernas gråa stugor.

Med vikingatiden komma vi in i historisk tid, men de första skriftliga urkunderna om våra fäders möda och arbete att här bryta bygd påträffa vi först i 1200-talets byanamn. Sockennamnet skrives äldst Klokkariko 1345, 1348, 1349. Våra ortnamnsforskare vill göra gällande, att sockennamnet ingenting har att göra med *klockor* utan fast mer med *klockaren*. Andra sammansättningsleden är troligen ordet *eke*, "ekskog".

I fråga om bebyggelsen från medeltiden till våra dagar ha inga större förändringar skett. De s. k. stora gårdarna finnas kvar på sina forna platser. Inte ens laga skiftet, som genomfördes överallt på 1830—40-talet, rubbade nämnvärt deras belägenhet. Endast Brickstad, St. Berga, Tororp och Täcktögårdarna uppvisa en viss "utflyttning". Av den sistnämnda gårdens fyra hemman utflyttades endast ett (Norrgården) till en c:a 1 km. öster ut belägen ny byggnadstomt och omdöptes till "Täcktöborg". Den gamla prästgården Täcktö, som varit kyrkoherdeboställe sedan urminnes tid, uppfördes 1813 och är nu apterad till arrendatorsbostad. En äldre, vars huvudbyggnad låg ett tiotal meter väster om nuvarande byggnaden, begagnades senare en tid som gammalstuga. År 1942 byggde pastoratet en ny prästgård för kyrkoherden på annan plats, omedelbart väster om nya kyrkogården och den för båda socknarna gemensamma församlingskyrkan. Den gamla kaplansgården, $\frac{1}{2}$ mtl Tororp nr 4, belägen invid gamla ödekyrkogården, är, sedan siste komministern år 1916 avlidit och komministraturen 1920 indragits, upplåten till bostad åt arrendatorn av lönebostället.

Spår av de gamla bondstugorna från 1700-talet letar man förgäves efter. De ha samtliga blivit moderniserade. I allmänhet innehålla de två à tre rum och förstu samt kök på nedre botten och ett par kammare plus vindsutrymmen på övre botten. I det s. k. "Ättorpa", ett agglomerat av smålägenheter och egna hem, kan man ju påträffa en del småstugor av äldre typ, men i de egna hem, som på senare åren uppförts i stationsområdet och vid kyrkan spåras den moderna tendensen till villabyggnadsstil. De allra sista åren ha medfört en högönsklig förbättring av bostäder för lantarbetarna, liksom för lärarepersonalen och kyrkobetjäningen. Den sistnämnda kategorien har själv byggt trevna, välbelägna bostäder.

Forna tiders bebyggare skulle säkerligen ha svårt att känna igen sig i våra dagars Klokkrike, därest de kunde uppstå från sina vilorum och blicka ut över sina gamla gårdar och färdevägar. Men deras minne må ej helt utplånas. Många ha varit bemärkta män, tongivande makthavare och socknens välgörare. Åtminstone deras namn, med eller utan minnesstenar, böra hugfästas. Vem har hört talas om Sune Sik, som residerade i "Bringstat" på 1290-talet, och vem vet om, att den i Sveriges historia icke ökände, fastmer ökände storgodsägaren, drotsen Bo Jonson Grip, som (enl. Odhner) "med lock och pock" hade slagit under sig hela Finland och $\frac{2}{3}$ av Sverige, även till alla sina andra domäner hade lagt "Bjaerghum" (Berga gård) på 1360—70-talet? Då var den gamla svenska bondefriheten nära undergångens brant. Några årtionden efter Bo Jonson finna vi på samma

gård en herre, som hette Ingvar Grysaskalle och senare riksrådet Kristoffer Gyllenstierna samt ättlingar av släkterna Bonde och Silfversparre. Till Karstorps gård äro knutna namnen Koskull, Crusebjörn och Wolffelt. Bland notabiles böra även nämnas en kornettson Johan Ulfven-skjöld (nobiliserad 1660, framstående krigare under Karlarnas tidevarv, död 1704) och den i fredliga idrotter tydligen välkände dannemannen Hans Anderson från L:a Berga. Det heter om honom i hävderna: "Den 27 nov. avsomnade och den 17 dec. (1702) begrovs H. A:son, en berömlig man i sitt leverne och en raritet bland bönder". Genom pesten 1710—11 borttrycktes ett stort antal församlingsbor.

I mer eller mindre grad bortglömda äro väl också en hel mängd av de små stugorna för dagakarlar och krigsmän, backstugorna runt omkring de större gårdarna. Eller hur många känna till boningsplatsen för de många, som äro utstrukna ur kyrkoböckerna bara för en mansålder sedan? Ej ens ett röse minner därom. Ett axplock, från söder till norr, må vara motiverat: Åstugan på nipan av Svartån, Källhem, Mossberget, Stenkullen och Sandkullen på Apelgårdens mark, Eriksberg (Klockrike Norrg.), Ängstugan och Mossen (under Stenkulla), Grytingstorp (vid Skvalbäckskärret), Karlslund och V. Lund på komministergårdens ägor, Landsved, Nybygget, Sanddalen, Skogstorp och Örbacken under Gislorp, Hannelund och Grindstorp m. fl. på Wahlstad, Grinden, Ängstugan och Hagen på Hassla ägor, Bränderna på Håckla mark, och Mugghuset, Gröndalen (Tjärorp), Nilstorp, Fallhagen, Löthsberg och Sprättkulla m. fl. under Täcktogårdarna.

Ej mindre än 17 f. d. grenadjärtorp funnos ännu på 1890-talet. En del äro nu rivna, andra ombyggda till arbetarbostäder. I stället ha ju c:a 35 nya lägenheter och egna hem tillkommit, i synnerhet vid järnvägsstationen och nära kyrkan.

Inga insjöar finnas i socknen. Blott en liten ellips av sockengränsen skjuter ut i Norrbysjön. Socknens hela landareal utgör numera, sedan en mindre ruta lagts till Brunneby s:n, 3.506 ha, därav 2.220 åker, 923 skogsmark och 193 betesmark. Åkerjordens värde har taxerats till 1.345 kr. pr ha. Sammanlagda taxeringsvärdet utgör 3.473.100 kr. Kommunal-skatten har varierat mellan 10 och 12 kr. pr skattekrona.

I äldre tider utgjorde den gamla smala, krokiga bygdevägen från slättbygdens metropol, Skänninge, norr ut genom Vallerstad, Skeppsås, Älvestad och Klockrike till "Husabyfjöh!" (Borensberg) den enda framkomliga kommunikationsförbindelsen, med flera smärre byvägar mellan socknarna. Denna, den s. k. Skänningevägen, är nog den äldsta och slingrar sig fortfarande fram genom Klockrike på krönet av rullstensåsen. Från äldsta tider hade man också förbindelse med den närmast belägna staden, Linköping. Linköpingsvägen genom Flistad och Vreta Kloster tycks ej ha undergått någon väsentligare förändring med avseende på anpassning till ägoskift, men blivit åtskilligt breddad. Moderna maskiner för vägnas underhåll och skötsel ha anskaffats.

Av allra största betydelse för orten är järnvägarnas tillkomst. Efter många diskussioner och förarbeten sedan mer än 70 år för att kunna bereda den bördiga Vadstenaslättens befolkning bättre förbindelse med

yttervärlden och få den 1874 koncessionerade bansträckan Vadstena—Fågelsta utsträckt såväl söder- som österut ända till Linköping genom de bördiga och folkrika socknarna Fornåsa och Klockrike, mognade planerna så småningom. Men företaget var som alltid trögt i portgången. Först efter flera års strävan att uppbringa för järnvägsanläggningen erforderligt kapital kunde järnvägsbygget påbörjas. Det tog blott c:a 2½ år, innan bandelen Fågelsta—Linköping den 1 dec. 1897 kunde öppnas för allmän trafik. Några år senare (1901) framkom önskemål att genom en bibana från Klockrike till Borensberg giva detta samhälle bättre "utkomstmöjligheter"; men först fem år senare hade bolagsstämman fattat definitivt beslut i denna fråga, som bifölls i något förändrat skick. I kostnadsberäkningarna hade nämligen framlagts förslag om elektrisk drift på linjen Klockrike—Borensberg, men då den elektriska materielen icke kunde anskaffas i tillräckligt god tid, öppnades linjen för ångdrift den 21 dec. 1907, och om några månader (den 15 mars 1908) för elektrisk drift, såsom den första för elektrisk växelström anordnade järnvägen i Sverige. Julafton 1921 kunde trafik med elektr. drift på hela bansträckan Ödeshög—Vadstena—Linköping taga sin början. En värdefull julgåva!

En trotjänare vid Borensbergsbanan må nämnas, nämligen motorvagnsföraren Gust. Salomon Gustafsson, känd befrämjare av simidrotten. Han har varit både lokförare och konduktör och sedan bandelens öppnande fört sin numera utstrangerade motorvagn, som för sin vaggande gång av folkhumorn döpts till "Ankan". Helt nyligen ha ett par rälsbussar av modern typ insatts på linjen Borensberg—Linköping.

Järnvägens styresmän ha icke alltid haft en dans på rosor. Periodvis ha de haft att brottas med avsevärda ekonomiska svårigheter. Dessa ha berott på bl. a. stark konkurrens med privatbilismen och ökat antal lastbilar. Sockerbetsodlingens partiella nedläggande år 1926 och därmed sammanhörande minskad transport av för lantbruket nödvändiga varor såsom utsäde, gödningsämnen, melass m. m. gjorde att det nämnda år var starkt ifrågasatt att nedlägga hela järnvägsdriften. Järnvägsbolagets förlust under år 1926 utgjorde 77.674 kr. Konkurs syntes oundviklig. I denna kritiska situation sattes starka krafter i rörelse för att förhindra katastrof. En rekonstruktion och sammanslagning av samtliga bolag, som trafikera de Östergötlands smalspåriga järnvägar, syntes vara enda räddningen ur kaos. Norra Östergötlands Järnvägsbolag (NÖJ), som ansågs som ett i ekonomiskt avseende starkt företag, gjorde 1933—34 en genomgripande rekonstruktion och centralisering. Då de smalspåriga östgötabanorna den 1 okt. 1930 förenades till TÖJ (Trafikförvaltningen Östergötlands Smalspåriga Järnvägar), konstaterades, att MÖJ (AB Mellersta Östergötlands Järnvägar) på grund av ekonomiska förhållanden icke kunnat vare sig underhålla eller modernisera i erforderlig utsträckning. Dylik renovering kom dock till stånd 1934 genom bankernas (Östergötlands Ensk. Bank och Skand. Banken) övertagande av affärerna. Så kom senaste världskriget med dess för landets järnvägsföretag gynnsamma verkningar. För att betjäna högtrafiken, som järnvägarna haft under denna tid, har bolaget insatt rälsbussar, som kunnat framgångsrikt upptaga konkurrensen med den starkt reducerade privatbilismen.

När normala tider så småningom inträda, har man väl ej att vänta fortsatt högkonjunktur, men dock anledning till goda förhoppningar, att järnvägarna inom denna tätbefolkade jordbruksbygd skola tjäna allmänheten till båtнад för resp. bygdens framtida utveckling.

Utom förut nämnda järnvägsstationer finnas ett par hållplatser, nämligen Älvan, vars markområde delvis ligger i Älvestads s:n, samt Löparehems och Brunnkärrs anhalter, den senare i Brunneby socken.

Förbindelsen med yttervärlden upprätthålles dessutom medelst post och telegraf — både i Klockrike och Borensberg — med ett relativt stort antal telefonabonnenter: i Klockrike över 120 och i Borensberg c:a 225.

Den gamla medeltidskyrkan, som nedrevs 1825 och vars plats innanför åldrig kyrkogårdsmur nu blott markeras av några rester från korpartiet, byggdes invid "klockarens ekskog", kanske en för de första bebyggarna kärvorden kult- och offerplats. Vi ha där funnit en gammal offerkälla, som ännu i dag kallas "helge Björns holk".

Då personligheten enligt Geijers åsikt är det viktigaste i historien, må vi väl i fråga om socknens kulturhistoria främst erinra om några av de märkesmän, som under skilda tidevarv varit kulturens fanbärare.

I historiens gryningstid möta vi en nästan legendarisk personlighet, vars namn, omspunnet av sägner, ännu lever kvar på folkets läppar. Det är församlingens förste — åtminstone till namnet — kände pastor, helge Björn. Han var präst här under 1200-talets sista decennier och skall ha byggt den äldsta kyrkan (omkr. år 1300). Möjligen fanns något litet kapell av trä förut på platsen. "Tornet", trästapeln vid gamla kyrkan, säges ha varit "ansenligt högt" och haft namnet "helge Björns torn".

Om denne helge Björn har sägnen att berätta följande. Kyrkoherdens hustru, som en dag före julhögtiden var sysselsatt med bak, fick oväntat budskap om att hennes man skulle ha förolyckats under en skenfärd från kyrkan hem till Bringstat, som då tydligen var prästgård(?). Hon säges ej ha velat sätta tro till denna underrättelse, utan yttrat: "Skulle detta bud vara sant, månne dessa brödämnena varda sten. Min man kan nog köra en häst." När hon efter konfrontation med den tragiska händelsens verkliga förlopp åter kom in i köket, fann hon till sin häpnad, att degklimparna voro stenhårda. De finnas till påseende ännu på sakristievinden i nya kyrkan.

Helge Björns död skall ha timat 1309. Hans åminnelse vördades och dyrkades länge i orten. Han blev ansedd såsom ett helgon och man har säkerligen i offerkällan "helge Björns holk" ägnat honom helgonkult, ehuru han aldrig blev av påven kanoniserad. Men att någon slags beatificatio ägt rum någon tid efter hans död i samband med en "translatio" av stoftet från Klockrike till Linköpingsdömen är troligt. Man blygdes icke under denna tid att slå mynt av folks vidskepliga föreställningar. Huruvida biskoparna hade någon privatekonomisk fördel av den s. k. helgonskylden må lämnas som en öppen fråga. En dylik "upphöjning" eller translation av de jordiska kvarlevorna efter en såsom helgon dyrkad from man och centralisering till domkyrkorna torde emellertid för de senares vidkommande haft icke ringa betydelse. Helgonskylden gick till stadsskolorna, till klockares underhåll och kyrkosångens främjande m. m. Det är ej många socknar,

som kunna stoltsera med äran att ha ägt ett eget lokalhelgon. Han benämndes sedermera alltid Sancte Bero.

Efter ivrigt letande för att söka reda på S:t Beros sista vilostad i Linköpings domkyrka har jag för en tid sedan genom hänvändelse till prof. Axel Romdahl, vår främste kännare och skildrare av kyrkans historia, lyckats få klarhet i saken. Sancte Beros grav återfinnes i S:t Nielses gravkor, där en mycket nött gravsten (c:a 2 dm. från nordvästra pelaren) angiver platsen för lokalhelgonets vilorum.

Den på klingande latinsk hexameter avfattade inskriptionen lyder:

"Hoc mausoleo tua pausant ossa locata
B e r o, volente Deo, de Clockarike levata.
In laudem Christi vires et opes posuisti.
Sic, dum vixisti, servire Deo studuisti."

Jag vill söka tolka dess mening:

Helige Bero! Ditt stoft *här* vila nu fått,
från Klockrike hämtat och upphöjt.
— Väl *så* den Högstes behag och vilja har varit —
Att Christum få tjäna i all din tid
din möda och id
och alla krafter Du ägnat. (W—s.)

Ännu några glimtar ur flydda tiders kyrkohävder må här givas.

Om hr Larsz säges i stiftets "herdaminne", att för honom utfärdades en "föreskrift" från biskop Erick i Linköping, 1558, att "um han", herr Larsz "kan förestå samma prestegell medh Gudz ordh, må han thär bliffwe besittendes". Under hans tid blev Klockrike kyrka illa medfaren av danskarna (1567), och det blev hans och efterträdnarnas brydsamma uppgift att någorlunda reparera skadorna, vilket dock icke lyckades utan hjälp från högre ort. Detta skedde under Gustav II Adolf, som mycket bidragit till kyrkans iståndsättande.

Om Magnus Johannis Saebensis, f. domkyrkokomminister, kyrkoherde här från 1612 till sin död 1626, vars grav antagligen kan återfinnas under ruinerna i medeltidskyrkans korparti, ehuru gravstenen flyttats till nya kyrkan, säger Herdaminnet, att inskriptionen "är tyvärr nästan utnött". Detta är nog en sanning med modifikation, ty med lite möda kan man ännu tolka alltsammans. Gravstenen är mycket vacker. Under överfältet med namn se vi i vacker relief bilderna av man och hustru och deras 7 barn och mellan makarna ett hjärta i en ros, på vars sidor läses: Homo-Rosa, samt: "Evitabunt justi, in gloria laetabuntur in cubilibus suis".

Många gånger har jag suttit och med vemod betraktat denna gravsten, ty den omförmåler, att såväl hustrun som fyra små barn avlidit samma år i jan.—febr. 1623 (i pesten). En annan 1600-talspräst Amundus Svenonis har också fått sin gravsten överflyttad till nya kyrkan. Så är även förhållandet med anförvanterna till en senare kyrkoherde, Laurentius Malm, som var pastor loci här i blott tio år (1714—24) då han fick transport till Södra Vi, där han som stiftets äldste prästman avled 1749. Malm var gift tre gånger. Han hade förvisso haft sina prövningar under ett

våxlingsrikt liv. I 1714 års räkenskapsbok skriver han, antagligen vid en inventering: "Sedan jagh, undertecknat ringa Gudz Ordz tienare, som ifrån anno 1695 varit pastor i Estland öfwer Wormsöö Försambling, som ligger 10 Muhl från Revals Stadh i landskapet Wijk, dedan jagh — Gudhi låf — med hustru och barn år 1700 för Fienden Ryssen undanslapp til siöhs och kom till Stockholm, af hans högwyrdighet herr biskop Lang, ultimo julii detta år till denna Gudz försambling, (den Gudh alzmechtigh migh sin ringom och owärdigan tienare — sibi honori, nobis saluti — regere, uplyse och helpe) blef installeret och insatt, hvarest jagh ej fann andre documenter för migh än hvad min sahl. antecessor kyrkioherden Hr Benjamin Retzius annoterat hafwer pro anno 1713 och til denna tijdh. . .

Klockerijke och Tectöo den 15 septembris A:o 1714, / Laur. Malm."

Hur den gamla medeltidskyrkan i Klockrike i början av förra seklet såg ut, känner ingen nutida församlingsbo, men vi ha sökt rekonstruera den, enär inga avbildningar av densamma ha kunnat uppspås. Emellertid kunna vi under hänvisning till Brunneby ödekyrka peka på denna och säga, att den är ett par alnar mindre i längd än vad Klockrike kyrka varit, vilken höll 28 alnar i längd, och 10½ alnar i bredd samt var tillbyggd såväl på norra som på södra sidan med 12 alnars längd och 10½ alnars bredd, så att den blev en korskyrka. Dess förnämsta inventarium utgjordes av en altartavla, "mycket gammal men dock prydlig", heter det i en beskrivning, "ithy hon uthi wäl förgylde Bilder, föreställande uthi öfra afdelningen: Jungfru Marie Bebådelse, Christi födelse, the Wijse männens offrande och Christi upståndelse samt i then nedre: the 12 apostlarna omkring bordet". Predikstolen är mycket gammal, med inskurna, av trä inlagda bilder "Intet torn", heter det vidare, "är vid kyrkan, utan hänga klockorna uti Trästapel, som är rätt hög och ansenlig". Två klockor omförmälas. Den större hade en latinsk inskription, som angav, att en öjar från Saebi hade "M. C. ter L (1350) format klockan, som ljuder ännu liksom tillförne". Ja i över 400 år hade den gamla klockan kallat sockenborna samman till gudstjänst, tills den jämte "tornet", som efter ombyggnad 1722 fyllt sin uppgift i 96 år, föll, icke för tidens tand utan för den röde hanens härjningar. Anno 1818, fredagen den 10 juli, slog nämligen åskan ned i klockstapeln, som under sitt fall över Murgårdsvägen antände den mitt emot liggande Klockrike Norrgård, vars åbor blevo husvilla. Den kände forskaren E. Ihrfors (se "Anteckningar ur Östergötlands äldre kyrkohäfder", del V) säger lite maliciöst härom, att denna olyckshändelse "besparade sockenborna besväret att densamma nedrifva", och vidare att "sedan 1674 hade inga större reparationer å henne (kyrkan) vidtagits intill den pietetslösa tid, som henne nedref". Från sin katolska livssyn fann han den nya kyrkan vara "en veritabel lada, kännetecknande för sin sjunkna tid"!

Innan denna olyckshändelse timat hade emellertid redan 1806 en av socknens ledande kommunalmän, assessor D. P. Tisell på Hassla, som hade många uppdrag och bestyr för "sochnemagazinets" räkning och genomdrivandet av kyrkbyggnadsplanerna, framhållit önskemålen om såväl nybyggnad av kyrka som prästgård. Den senare kom till stånd 1813. För att fullständiga skildringen av den gamla kyrkan och dess kyrkogård må nämnas, att när den nedrevs i juni 1825 flyttades en del gravstenar till nya

kyrkans kor, en del lades som trappor vid entréerna i öst och väst, altarbilderna forslades upp på en tornkammare o. s. v. Den gamla klockan från 1350 hade år 1758 blivit omgjuten för 609 Dlr. av en mästare Elias Fries Toreson, och man fick under denna tid åtnöja sig med den mindre klockan, som även fick användas vid klämtningen på lördagskvällarna. På kyrkogården, som varit omhägnad av en mur med stiglucka, ha vi med möda lyckats återfinna några övervuxna gravar med mossbeklädda stenar, bl. a. över majoren Karl Bergenstierna med fru, befallningsman Magnus Wahlberg samt en Eleonora F. Splitsdorf.

Prosten Enwall fick mycket att ombestyras i och med kyrkobygget i samarbete med dess "direction". Han hade även mycket besvär med ett par supiga och oregerliga klockare inom såväl moderförsamlingen som annexan. Den ene blev suspenderad och avsatt. Man hade ock att söka rädda, vad räddas kunde ur askan av den nedbrunna stapeln, i första hand den nedsmälta, dyrbara malmen. Det uppdrogs åt en sergeant Qvast att genom vaskning göra detta. Klockaren Sjöholm skulle reparera ringmuren, och åt en snickare Henric Falker i Österstad uppdrogs att förfärdiga en provisorisk "klockstol", 8 alnar i fyrkant och med samma höjd.

Klockegjutare Öhman i Norrköping anförtroddes att med den tillvaratagna malmen gjuta en ny kyrkklocka, som skulle få väga högst sex skeppund (c:a 1.215 kg.) Åt en directeur Holmberg i Linköping uppdrogs att upprätta ritningar till en större kyrka och sedermera även bli entreprenör för byggnadsföretaget, som skulle verkställas genom sockendagsverken och sockenbornas sammanskott av en del timmer m. m.

Så blev den nya kyrkan, med tvenne sakristior, en för kyrkoherden och en för komministern, omsider färdig 1826, efter 20 års förberedelser. Kyrkan fick en längd av 50 m. och en bredd av 18 m. Byggnadsarbetet hade gått raskt undan (c:a $1\frac{1}{2}$ år), men det dröjde ännu fyra år, innan invigningen skedde, på grund av pastorsskifte och diskussionerna om, vad man skulle göra med annexans kyrka, som nu i och genom sammanbyggningen blivit överflödig. Kyrkobyggnadsplatsen "å Gislörps åkergärde" kan sägas vara centralt belägen.

Över huvudportalen i väster läses på minnestavlan:

"Kyrkan *J o s e p h i n a e*,
sammanbyggd af Klockrike och Brunneby församlingar
under Carl XIV Johans 8 regeringsår
1 8 2 6."

Bland kyrkans under senaste sekel tillkomna inventarier må främst nämnas det renoverade orgelverket, byggt 1842 av den framstående orgelbyggaren P. Z. Strand från Stockholm. Orgeln har nu — efter Hammarbergs ombyggnad och renovering 1940 — över 20 stämmor. År 1859 fingo församlingarna som gåva av en mademoiselle Stiernberg på Hassla en större altartavla, målad av Westin och föreställande Kristus i Getsemane. Entablementet, i vilken tavlan är infattad, kom så att för kyrkobesökarnas blickar och hågkomst totalt bortskymma den ursprungliga, vackra frescomålningen i korabsiden, utförd 1826 av en målare Vulcan från Vadstena

och föreställande kvinnorna vid graven. Den har numera genom de skymmande skåpväggarnas avlägsnande blivit frilagd med en koromgång. För ett 60-tal år se'n installerade församlingarna ett par stora kaminer i koret, varigenom så småningom hela främre partiet blev nedsotat. I kyrkans torn hänga två med elektrisk kraft drivna kyrkklockor. Den större är den från gamla kyrkan överflyttade, och den mindre är omgjuten av Brunneby kyrkas storklocka, som spräcktes vid "tolvringningen" efter Karl XIII år 1818.

Innan vi lämna kyrkans historia må till slut erinras om den omfattande restaurering, som kyrkan genomgått åren 1939—40 för en kostnad av c:a 85.000 kr. Den omfattade en grundlig såväl yttre som inre renovering och konservering av kyrkliga inventarier, jämväl nyanskaffning. Hit från gamla kyrkan överflyttade fem gravstenar ha delvis omplacerats i koret. De från gamla kyrkan hitförda "Bilder från den Påfwiske tiden", under sitt förnedringsskede hänvisade till ett tornrum, ha åter kommit till heders, renoverats och placerats på lämpliga ställen i kyrkan. På den av en slump återfunna altarbordsstenen från medeltidskyrkan har en dyrbar romansk madonnaskulptur placerats, jämte ett rökelsekar, Karl XII:s bibel och en vacker 1600-talspsalmbok. En synnerligen vacker pietå-bild jämte en dopfunt äro uppställda på södra sidan i koret. De förut omtalade "Löse bilder" från gamla kyrkans altartavla ha fått sin plats på konsoler vid västra väggen mot vapenhuset.

Den frikyrkliga verksamheten representeras av "Klockrike fria församling" med baptistisk läggning och ett nyligen renoverat församlingshus, "Sion", på Tororps ägor. Medlemsantalet torde röra sig omkring 50.

Den kyrkliga organisationens beslutande organ äro resp. församlingars separata kyrkostämmor och för kyrkliga samfälligheten kyrkofullmäktige, vilken institution är av så sent datum som 1 jan. 1943. Ordf. de första åren ha varit kyrkoherden och föreg. år folkskollärare K. T. Liljeström, Borensberg. Nuv. ordf. är polisman K. G. Broomé, Borensberg. I kyrkofullmäktige har Klockrike 7 och Brunneby 13 representanter, med socialdemokratisk majoritet.

Av kyrkans herdar och komministrar under senaste århundradet må blott namnen och tjänstetid anföras. De ha varit: prosten Fredrik Reinhold Bruun 1829—1842, Joh. Magnus Björklund i blott fem år till 1850, kontraktsprosten Karl Johan Metzén 1853—69 (donator), kontraktsprosten, "hovmannen" Johan Fredr. Grewell 1871—84, Carl Johan Petersson 1886—1900, kontraktsprosten Otto Ingemar Edoff 1902—23, C. A. Andersson 1924—25, K. G. Widelius 1926—47. Dessutom ha tre komministrar varit verksamma på över ett århundrade, nämligen Samuel Aschan 1798—1841, Claes Viridén, duktig expeditionsman, vars prydliga handstil i kyrkoböckerna är en fågnad för ögat, 1842—69 och Carl Magnus Andersson, död 1916. Den sistnämnde tillträdde 1872, men var tjänstledig för sjuklighet de sista 25 åren.

Angående skolan i pastoratet, som hade gemensamt skolväsen till år 1869, kom det på kyrkoherdarna Björklunds och Metzéns lott att bli banbrytande pionjärer. Genomförandet av 1842 års skolstadga hade här som på de flesta andra håll att bemästra enahanda svårigheter med anskaf-

fandet av skollokalerna och dugliga skollärare och lärarinnor. Vid kyrkskolan har läraretjänst i folkskolan varit kombinerad med klockare-, kantors- och organistbefattning. Skolform har under de senaste åren varit B¹. Skoldistriktet har haft förmån av dugande lärarekrafter. Vi erinra om kantor Pettersson och Rob. Thörn. Sedan 1938 tjänstgör kantor C. Findahl på de förenade organist- och lärarebefattningarna. I tjänst varande lärarinnor äro Karin Pegeby, Agda Kleist och Karin Seger. Skolbibliotek finnes och fri tandvård samt helt fri undervisningsmateriel lämnas. På sista tiden ha skolskjutsar anordnats för avlägset boende barn. Nya lärare bostäder äro uppförda.

Den åren 1912—14 byggda s. k. södra skolan vid kyrkan har på grund av det 7:e läsårets införande befunnits ha otillräckligt utrymme och ett nytt skolhus är planerat. Som skolstyrelseordf. har i regel pastor loci fungerat. I det förutvarande skolrådet var han självskriven.

Socknens kommunala angelägenheter handhavas sedan 1920 av kommunalfullmäktige och därunder sorterande nämnder. Fullmäktiges styrkeförhållanden är ungefär 50 % av vardera borgerliga och socialdemokrater. I äldre tider var hemmansäg. August Magnusson i Stenkulla socknens mångbetrodde man i stämman och fattigvård. Traditionen upptogs värdigt av hans son, den år 1942 efter långvarig kommunal verksamhet bortgångne Gunnar Magnusson. Han var socknens "allt i allo". Hans många befattningar och sysslor måste vid hans fränfalle fördelas på flera personer. De främsta nuvarande kommunala förtroendemännen äro: köpman O. B. Carlsson, ordf. i fullmäktige och komm.-nämnd, tillika ordf. i skolstyrelsen och dess kassör liksom kyrkokassör, Birger Berglert, St. Berga Backgård, ordf. i fattigvårdsstyrelsen, kantor C. Findahl, ordf. i barnavårdsnämnden, och målare Olof Petersson, ordf. i kristidsnämnden. I boställsnämnden är godsägare Knut Carlsson ordförande.

En idrottsförening under ledning av Olof Wingmo och en nykterhetsloge med Linné Johansson som ordf., ej mindre än fyra syföreningar och en hemsysterförening jämte lokalavdelningar för Röda Korset, F Ö B och "De blindas väl" må fullständiga bilden av socknens föreningsliv. Därtill komma de politiska organisationerna och lantmännens sammanslutningar.

Familjebidragsnämndens uppgifter skötas av kyrkvärden Martin Andersson i Brickstad. Som kyrkvaktare, tillika griftegårdsskötare, har församlingen förmånen att äga den nitiske och plikttrogne Axel Johansson, tillika brandfogde, och som ringkarl och bitr. gravöppnare, trädgårdsmästare David Carlsson, som även är kassör i socknens sjukkasse.

Angående socknens nöjesliv kan föga positivt anföras, annat än vad zigenare och ambulerande biograföreförelisare ha att erbjuda i provisoriskt uppsatta tält. Sommartiden söka nog de unga själva tillfredsställa sitt nöjesbehov genom besök vid närliggande socknars dansbanor och andra nöjeslokaler.

Socknens fjärdingsman, Alf Olsson, är bosatt i Lönsås.

Klockrike och Älvestad ha gemensamt ålderdomshem i Klockrike.

Ur turistsynpunkt erbjuder Klockrike socknen ej någon speciell dragningskraft, om man bortser från vad förut berättats om den märkliga domarringen samt helge Bero och den gamla och nya kyrkan.